

15.10.1944

Szálasi bejelenti a háború folytatását a németek oldalán (1944. október 15.)

A háborúból való sikertelen kiugrás után Horthy Miklós kormányzó 1944. október 16-án aláírta Szálasi miniszterelnöki kinevezését és lemondott a kormányzói tisztségről. Ezzel a szélsőjobboldali nyilas párt, amelynek támogatottsága az 1939-es 300 ezer fős táborához képest jelentősen megcsappant, átvette a hatalmat Magyarországon. Szálasi már október 15-én bejelentette a rádióban a háború folytatását a németek oldalán, jóllehet a közeledő szovjet hadsereg ezekben a napokban már Debrecen térségében vívott hatalmas páncéloscsatát. Az utcákon röpiratokat terjesztettek „Győzelem vagy Szibéria” címmel, s a házfalakon a sarló-kalapács és a zsidócsillag közé egyenlőségjelet tévő propagandaplakátok jelentek meg azzal a felirattal, hogy „a zsidóság és a szovjet Magyarország halála”.

A társadalmat értelmetlen harcra kényszerítő nyilasok hadszíntérre változtatták az országot, felbecsülhetetlen károkat okozva az emberi és anyagi erőforrásokban. Nem járt messze az igazságtól Zimándi Pius premontrei szerzetes, amikor ezt jegyezte fel naplójában: „Most aztán igazán a Jóisten kezében vagyunk. Hisz ez a Szálasi-féle puccs legfeljebb kitolni tudja a katasztrófát, de meg nem szünteti. Itt legfeljebb arról lehet szó, hogy nem egy hét múlva lesznek itt az oroszok, hanem két-három hét múlva.”

Bár a nyilasok nyílt tekintélyuralmi rendszere leginkább a náci Németországhoz hasonlított, az olasz fasiszta berendezkedés néhány sajátos vonását is adaptálták. Magyarország államformája a nyilas hatalomátvétel ellenére sem változott. Szálasi ugyanis arra törekedett, hogy a „király nélküli királyság” keretein belül megszerezve a Horthy Miklós Németországba távozásával megüresedő kormányzói pozíciót, egy kézben összpontosítson minden hatalmat. Szálasi „nemzetvezetői címe” magában foglalta a pártvezéri és az államfői pozíció betöltését, amely a katonaság irányítását tekintve is szabad kezett jelentett. Szálasi még attól sem riadt vissza, hogy az ország jelképeit a maga ízlésének megfelelően átformálja: a magyar címer a Hungarista Mozgalomra utaló vörös „H” betűvel,

..... valamint nyilaskereszttel egészült ki. Szálasi tovább folytatta a rendszer
..... ellenségeivel való erőszakos leszámolás gyakorlatát, amelyet már a Sztójay-
..... kormány idején is meg lehetett figyelni. A nyilasok által felállított Nemzeti
..... Számonkérő Szék rögtönítélő bíróságként tevékenykedett, de rendelkezett
..... nyomozói, kihallgatói és internálói jogkörrel is.

A nyilas terror legbrutálisabb formáit a budapesti zsidóságnak kellett meg tapasztalnia. Már a nyilas hatalomátvétel másnapján sor került gyilkosságokra. A nyilasok sokakat elfogtak, nyilasházakba hurcoltak, majd – miután értéktárgyaikat elvették – az éjszakai órákban a jeges Dunába lőtték. A nyilasterrore formájának több ezer áldozata volt, 2005 óta nekik állít emléket Pauer Gyula szobrászművész hatvan pár korhű cipőből álló kompozíciója a Duna-parton.

A nyilas hatalomátvétel után hat nappal megkezdődött a korábbi deportálást elkerülő budapesti zsidóság összeírása és gyűjtőhelyekre szállítása. Mivel a németek ekkor már nem tudták volna a lengyelországi deportálást kivitelezni, úgy döntöttek, hogy gyalogmeneteket szerveznek a határ felé, hogy az elhurcolt zsidókat a háború utolsó időszakában (pl. a Német Birodalom határerődítési munkálatai során) munkaerőként tudják alkalmazni. Még az elhurcolás alól elviekben mentesített ún. „védett házakból” is sorra vitték el a zsidó származású, vagy annak vélt lakókat. A november 6-ától Hegyeshalom irányába indított gyalogmenetek közel 80 ezer zsidóból álltak. A szerencsétleneknek mindössze egy hét alatt kellett megtennie a mintegy 170 km-es gyalogutat. Menet közben sokan próbálkoztak szökéssel vagy öngyilkossággal. Amikor a gyalogmenetek célba értek, a végletekig elcsigázott embereket németországi koncentrációs táborokba szállították tovább, és csak a menlevéllel rendelkezők egy részének sikerült visszajutnia Budapestre.

1944 novemberének végétől megkezdtek a fővárosi központi gettó kialakítását. A kijelölt területre – ahonnan 12 ezer kereszténynek kellett kiköltöznie – 40 ezer zsidót zsúfoltak be. Decemberben a gettót fapalánkkal vették körül. A gettóban uralkodó borzalmas körülmények – a zsúfoltság, az éhezés, a különböző betegségek – miatt a halálozási arány rendkívül magasra emelkedett. A pesti gettót végül a szovjetek szabadították fel, ahol körülbelül 70 ezer embert találtak. A védett házakban további 35 ezren éltek túl a nyilas diktatúrát.

A vészkorszakban sokan vállaltak szolidaritást az üldözöttekkel. Néhány semleges ország diplomatája – például Raoul Wallenberg svéd tanácsos – menlevelek kiállításával sokakat mentett meg a haláltól. A később nyilasok által kivégzett Slachta Margit és Salkaházi Sára apácák vezetésével majd ezer főt bújtattak a katolikus Szociális Testvérek Társasága rendházaiban. Sztehlo Gábor evangélikus lelkész több mint kétezer fő – nagyrészt gyermekek – bújtatását szervezte meg a Vöröskereszt segítségével.

A Hitler által „erődde” nyilvánított Budapestet majd négyhónapnyi véres ostrom után 1945 februárjában foglalták el a szovjetek. Mintegy 38 ezer civil esett az ostrom áldozatául, közülük 15 ezren rasszista

üldözés következményeként. A visszavonuló németek március elején még megkíséreltek egy utolsó ellentámadást a Velencei-tónál, ám a „Tavaszi ébredésnek” nevezett akció súlyos kudarcot vallott. Április elején a Vörös Hadsereg kiszorította a németeket az országból. A németekkel együtt Szálasinak is menekülnie kellett az országból. A Sopron környékén kialakított bunkeréből Szálasi egyenesen Németországba ment, ám a német fegyverletétel után az amerikaiak elfogták. Miután hazaszállították Magyarországra, 1946 márciusában a népbíróság háborús bűnösneként kötél általi halálra ítélte.

Magyarország emberéletben mérhető második világháborús veszteségei tetemesek voltak, s csak Lengyelország, Jugoszlávia, a Szovjetunió vagy Németország veszteségeihez mérhetők. A mintegy egymillió áldozat több mint fele, mintegy 550 000 fő volt zsidó származású. A Holokauszt magyar áldozatai közé tartozik Radnóti Miklós, Erdélyi Ágnes és Szenes Hanna költő, Gelléri Andor Endre író, Szerb Antal irodalomtörténész, Garay János és Kabos Endre kardvívó, Richter Gedeon gyógyszerész, Komor Marcell építész, Lőw Immanuel főrabbi, író és még sorolhatnánk. A frontharcoknak és a bombázásoknak közel kétszázezer polgári áldozata volt. A második világháború során kb. ugyanennyi – 150-200 ezer – magyar katona esett el a frontokon. A hadifoglyok száma mintegy 900 000 főre rúgott. A felszabadító Vörös Hadsereg sokakat hurcolt el „málenkij robotnak” nevezett kényszermunkára a Szovjetunióba. Súlyos demográfiai következménnyel járt, hogy a húsz év alattiak népességen belüli aránya csökkent a legnagyobb mértékben, így a következő években Magyarország nem számolhatott komolyabb népességnövekedéssel.

Magyarország háborús veszteségei közé sorolandó a nemzeti vagyon mintegy 40%-ának elpusztulása is. A bombázások miatt komoly károk keletkeztek a lakóépületekben, a gyárak 90%-a megsérült, a vasúti hálózat 40%-a megsemmisült. A németek, hogy megnehezítsék a Vörös Hadsereg útját, valamennyi budapesti hidat felrobbantották: Budapest két oldalát évekig csak egy átmeneti híd kapcsolta össze. Az állatállományban és a termőterületben keletkezett óriási károk a mezőgazdasági termelést is visszavetették.

A háború következményei közé tartozott a népesség nagyarányú kivándorlása és az erőszakos kitelepítések gyakorlata is. A háború során mintegy egymillió magyar választotta a nyugat-európai emigrációt. Az emigrációban élő magyarok döntő többsége a háborút követően sem tért haza az anyaországba. Az erőszakos kitelepítés tervének hátterében az állt, hogy a csehszlovákok az etnikailag tiszta nemzetállam megteremtésére törekedtek, s ehhez ideológiai alapot jelentett a kollektív bűnösség elve, amellyel – a németekhez hasonlóan – a magyarokat vádolták. A szomszéd országokban élő magyar kisebbségek közül egyedül a csehszlovákiai magyarság teljes felszámolása vált hivatalos kormányprogrammá. Csehszlovákia – a kassai kormányprogramban foglaltak szerint – többek között jogfosztással és vagyonelkobzással sújtotta a szudétanémet és a magyar kisebbséget.

A németekéhez hasonló kitelepítésre azonban a Beneš elnök által vezetett állam nem kapott engedélyt, ezért egyrészt reszlovakizációs programot hajtott végre, másrészt lakosságcsere-egyezményre kényszerítette Magyarországot. A reszlovakizációs program értelmében az, aki hajlandó volt szlováknak vallani magát, mentesült a kitelepítés és a vagyonelkobzás alól – a lehetőséggel mintegy 300 ezer fő élt. Az 1946. február 27-én kötött lakosságcsere-egyezmény értelmében a csehszlovákok annyi magyart telepíthettek át Magyarország területére, ahány magyarországi szlovák döntött a Csehszlovákiába való hazatelepülés mellett. A csehszlovák fél erőltetett propagandaakcióval próbálta a Magyarországon élő szlovákokat az áttelepülésre rábírní, amelynek hatására több mint 70 ezer szlovák hagyta ott Magyarországot. A Magyarországra települő szlovákiai magyarok száma azonban ennél jóval nagyobb

volt, közel 100 ezer főre rúgott.

A vészkorszak lezárultával a háborút túlélő magyarországi zsidóság szenvedései nem értek véget. A nehéz gazdasági helyzetben fellobbanó antiszemitizmus következtében 1946-ban több magyar városban – Kunmadarason és Miskolcon – is antiszemita tüntetésekre és emberéletemet is követelő rendzavarásokra került sor, amihez hozzá kell számolni a repatriálással járó nehézségeket, a restitúció elmaradását és ezzel járó társadalmi konfliktusokat is. A zsidó szenvedéstörténet és áldozati szerep elbeszélhetőségét a következő évtizedekben jelentősen megnehezítette a hivatalos ideológia, amelyet jól mutat Kertész Imre 2002-ben Nobel-díjat kapó holokauszt-regényének 1970-es évekbeli recepciója. A korabeli kritikusok a Sorstalanságot a kommunista antifasiszta ellenállás üdvtörténeti kontextusában értették félre és/vagy marasztalták el. A szocialista nyilvánosság felszíne alatt azonban egy szűk értelmező közösség formabontó remekműként értékelte a regényt, megelőlegezve a rendszerváltás utáni olvasatokat, amelyek a "Sorstalanság" címet mindenekelőtt a saját sors szabad választásának lehetetlenségeként értik, s a regényt az európai kultúra és a humanista értékek folytonosságának megszakadásaként olvassák.

Írta: Szepesi Gábor - Átdolgozta, kiegészítette és idézetekkel ellátta: Danyi Gábor

References:

Források:

A Holokauszt Magyarországon [<http://www.holokausztmagyarorszag.hu/>]

Herber Attila – Martos Ida – Moss László – Tisza László, Történelem 6. 1914-től 1990-ig. Reáltanoda Alapítvány, Budapest, 2000.

Romsics Ignác, Magyarország története a XX. században, Osiris, Budapest, 2004.

Ungváry Krisztián – Tabajdi Gábor, Budapest a diktatúrák árnyékában. Titkos helyszínek, szimbolikus terek és emlékhelyek a fővárosban, Jaffa, Budapest, 2013.

Vári György, „A Kertész-életmű recepciótörténete”, Budapesti Könyvszemle 2003. tavasz, 30-54.

Zimándi Pius, Egy év története naplójegyzetekben. 1944. március 19. – 1945. március 17., Magvető, Budapest, 2015.

